

Prof. dr hab. Anna Śliz
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie
e-mail: anna_sliz@sggw.edu.pl

**Recenzja pracy doktorskiej Moniki Moskał zatytułowanej:
„The life of the Chinese community living in Poland. The course and degree of
assimilation. Sociological analysis” (pp. 151)**

Promotor: dr hab. prof. UŚ Andrzej Niesporek

Praca doktorska mgr Moniki Moskał ma charakter teoretyczno-empiryczny i mieści się w obszarze socjologii grup i mniejszości etnicznych oraz migracji z elementami problematyki wielokulturowości. Zasadniczym problemem, jaki postawiła w dysertacji mgr M. Moskał, jest ukazanie miejsca społeczności chińskiej w społeczeństwie polskim przede wszystkim w kontekście procesu asymilacji. Już we wprowadzeniu Doktorantka krótko przedstawia historię mniejszości chińskiej w Polsce od lat 50. minionego wieku oraz zaznacza słabe zainteresowanie ich życiem w Polsce m.in. przez polskich socjologów. Proponowana dysertacja stanowi więc istotne wypełnienie luki w wiedzy o wpływie asymilacji społecznej na życie członków diaspory chińskiej w Polsce.

Dysertacja składa się z pięciu zasadniczych rozdziałów, wprowadzenia i zakończenia oraz potrzebnych uzupełnień. Struktura pracy jest w zasadzie poprawna, chociaż wzory ankiet wykorzystanych w badaniach ilościowych i dyspozycje do wywiadów powinny zostać umieszczone w aneksie a nie treści dysertacji (rozdział czwarty). Trzy pierwsze rozdziały można określić jako teoretyczne. Nawiązują do licznych danych zastanych zarówno literaturowych, jak i statystycznych. W oparciu o dostępną literaturę socjologiczną został napisany pierwszy rozdział pracy, który definiuje i odczytuje rozumienie pojęcia kultury również w perspektywie socjologicznej. Druga część rozdziału podejmuje zagadnienie asymilacji odwołując się do koncepcji trzech poziomów asymilacji, czyli akulturacji, integracji oraz małżeństw egzogennych (małżeństwo pomiędzy osobami pochodzącymi z różnych grup kulturowych czy religijnych).

W odniesieniu do rozważań o kulturze Autorka w skondensowanym ujęciu zaprezentowała zasadnicze rozumienie kultury, także w odniesieniu do socjologii, zwracając uwagę m.in. na rozróżnienie na kulturę materialną i niematerialną. Nawiązuje do rozumienia kultury zaproponowane przez Antoninę Kłoskowską, ale przede wszystkim skupia uwagę na typologii definicji kultury (162 definicje) zaproponowanej przez Alfreda L. Kroebera i Clyde Kluckhohna. Każdy z typów definicji krótko omawia przywołując następnie podział kultury na elitarną i popularną. Wszystkie aspekty spojrzenia na kulturę zaproponowane przez Doktorantkę są poprawne, chociaż oczekiwałam głębszej analizy związanej z rozumieniem kultury etnicznej, co lepiej wprowadziłoby czytelnika w dalsze rozdziały pracy. Myślę, iż więcej uwagi mogła Autorka poświęcić kulturze polskiej, która jest w pracy traktowana jako źródło przemian systemu kulturowego przedstawicieli diaspory chińskiej żyjącej w Polsce.

Jak wspomniałam wcześniej druga odsłona pierwszego rozdziału traktuje o procesie asymilacji, odwołując się przede wszystkim do modelu Milтона Gordona. Z perspektywy tytułu i głównego tematu dysertacji to właśnie ten fragment wydaje się najistotniejszy. Przyjęcie modelu Gordona za podstawę rozważań jest uzasadnione, ale według mnie ten fragment pracy powinien zostać bardziej rozbudowany. Przede wszystkim zabrakło mi odwołania do ideologii asymilacyjnych, których trzy typy wymienia m.in. Hieronim Kubiak (ideologia asymilujących narodów – anglokonformizm, ideologia tygla (*melting pot*), pluralizm kulturowy; ideologia właściwa dla asymilujących społeczeństw politycznych (Kanada) oraz ideologia asymilujących się mniejszości (m.in. USA)). To ideologie silnie obecne, głównie w socjologii amerykańskiej, chociaż nie wyłącznie. Wydaje mi się to o tyle ważne, iż klęska tychże ideologii – przede wszystkim w Stanach Zjednoczonych Ameryki - doprowadziła m.in. do wygenerowania wielokulturowości, który to problem w recenzowanej dysertacji wydaje się ważny. Sam tytuł omawianego fragmentu sugeruje, iż proces, o którym piszę Doktorantka umieszczony jest w wielokulturowym środowisku. Byłoby więc wskazaniem owe środowisko scharakteryzować właśnie poprzez odniesienie do wspomnianych ideologii asymilacyjnych. Z drugiej strony trzeba jednak wyraźnie powiedzieć, że praca mówi o Polsce, gdzie problem wielokulturowości sprowadza się wyłącznie do zjawiska społecznego. W tym miejscu muszę wskazać na uchybienia, które moim zdaniem powinny znaleźć miejsce w teoretycznych rozważaniach w ramach recenzowanej dysertacji. Z najważniejszych uwag wskażę brak odwołania do kluczowych pojęć jak grupa etniczna czy mniejszość etniczna. Autorka pominęła także ramy teoretyczne, które wyjaśniałyby istotę problemu, o którym traktuje rozprawa oraz poszerzyły obszar analizy. Mam tutaj na myśli chociażby teorie interakcjonistyczne, konfliktu etnicznego

czy teorie migracji. Wspomniałam powyżej także o potrzebie odwołania do socjologicznych ram zróżnicowania kulturowego (etnicznego), a także wielokulturowości.

Drugi zasadniczy rozdział pracy to charakterystyka chińskiej diaspory na terytorium Polski a także wskazanie dwóch zasadniczych barier w procesie asymilacji Chińczyków do kulturowej rzeczywistości Polski. Pierwszy fragment drugiego rozdziału dysertacji w całości został poświęcony drodze konstituowania się społeczności chińskiej w Polsce. Autorka korzysta z literatury zastanej oraz danych statystycznych określających liczebność diaspory, jak również mówiących o statusie przedstawicieli diaspory. Prezentuje krótką historię przybycia Chińczyków zarówno na kontynent europejski, jak i do Polski. Przytacza dane pokazujące przestrzenną lokalizację przedstawicieli Państwa Środka na terenie Rzeczypospolitej, co wskazuje jednoznacznie, że społeczność chińska jest zlokalizowana przede wszystkim w dużych miastach i ich okolicy, ale nie tworzy etnicznych gett. Duża grupa prowadzi małe „interesy ekonomiczne”, jak restauracje czy sklepy. Odrębną grupę stanowią studenci, którzy są identyfikowani jako Chińczycy i Tajwańczycy. Należy podkreślić, zgodnie z danymi, że liczba Chińczyków mieszkających czy studiujących w Polsce wzrasta. Ten wzrost jest szczególnie zauważalny od chwili wstąpienia Polski do Unii Europejskiej, kiedy do Polski przyjechali Chińczycy z innych europejskich państw. Trzeba także zaznaczyć, że studenci z Chin po ukończeniu polskiej uczelni wracają do kraju pochodzenia bądź kontynuują edukację najczęściej w państwach anglojęzycznych.

Państwo chińskie jest wewnątrznie mocno zróżnicowane i kulturowo, i ekonomicznie, co ma przełożenie na adaptację Chińczyków do społeczeństwa przyjmującego. Na fakt ten zwraca uwagę Doktorantka pisząc o różnych uwarunkowaniach prowadzących do możliwości zmiany pewnych elementów zinternalizowanego systemu kulturowego. Różny stopień więzi z kulturą pochodzenia wynikający ze zróżnicowanej siły powiązania z tradycją mocno rzutuje na stopień adaptacji do rzeczywistości kulturowej społeczeństwa przyjmującego. Na te aspekty zwróciła uwagę mgr M. Moskal. W drugim fragmencie omawianego rozdziału Doktorantka skupia uwagę na dwóch najważniejszych przeszkodach na drodze asymilacji Chińczyków ze społeczeństwem, do którego wyemigrowali. Problem dotyczy nie tylko Polski, ale wielu innych krajów m.in. Europy. Chodzi bowiem o język, czy szerzej mówiąc możliwości komunikacji zarówno werbalnej, jak i niewerbalnej oraz silną świadomość wyjątkowości własnej kultury. Trudność nauki języka polskiego wynika zarówno z niskiego, jak i wysokiego kontekstu. Stąd zapewne studenci chińscy w Polsce komunikują się w języku angielskim. Wykazują słabe zainteresowanie nauką języka polskiego. Podobnie pozostali przedstawiciele diaspory chińskiej, chociaż oni są bardziej przymuszani do nauki języka polskiego, co wynika z ich

codziennosci. Skupiają się bardziej na przyswojeniu sobie polskiego w stopniu średnio komunikatywnym. Z drugiej strony należy zaznaczyć, iż język chiński nie jest popularny wśród Polaków – chociaż to wyraźnie się zmienia – co dodatkowo utrudnia komunikację.

Drugą wskazaną przez Autorkę barierą w procesie społecznej asymilacji jest silne i świadome przywiązanie Chińczyków do własnej kultury, chociaż należy pamiętać o różnicowaniu wynikającym ze specyfiki kultury prowincji, z której pochodzą emigranci. Ta silna świadomość zakorzenienia w tradycji oraz dystans między polskim a „chińskim” systemem kulturowym, stanowi znaczącą zaporę we włączaniu się przedstawicieli chińskiej emigracji w kulturowe życie Polski i Polaków. Jest także faktem, że nieliczna, mimo wszystko, społeczność chińska w Polsce oraz nietworzenie gett etnicznych wymusza w pewnym stopniu internalizację przynajmniej pewnych, niezbędnych do życia codziennego, elementów kultury polskiej.

Trzeci rozdział dysertacji mówi o kształtowaniu się chińskiego systemu kulturowego oraz wybranych chińskich wzorach kulturowych zarówno tych ukształtowanych w dalekiej przeszłości, jak i współczesnych. Recenzowany rozdział składa się z dwóch zasadniczych elementów (wyróżnionych także przez Doktorantkę). Pierwszy to historyczna perspektywa konstytuowania się Państwa Środka w izolacji od świata zewnętrznego. To pozwoliło na ukształtowanie się najbardziej spektakularnych wzorów chińskiej kultury, które w poważnym stopniu kształtują także chińską współczesność. Autorka zwróciła uwagę na przełomowe zdarzenia, których wpływ na kulturę i tradycję Chin był najbardziej znaczący. Chodzi m.in. o wojny opiumowe czy konflikt z Japonią. Specyfika chińska to w znaczącym stopniu efekt izolacjonizmu państwa oraz kolejnych dynastii cesarzy. Wymienione czynniki miały m.in. wpływ na kształt chińskiego systemu kulturowego i społecznego, które odznaczają się – wciąż tak jest – dużym dystansem wobec kultury Zachodu, która była traktowana jako punkt przeciwstawny dla kształtującej się kultury chińskiej. Sytuacja zaczęła się zmieniać wraz z rozszerzającym się i pogłębiającym procesem globalizacji, który zawiera w sobie również modernizację (druga połowa XX wieku). Chiny wyszły z izolacjonizmu, ale w aspekcie ekonomicznym, co pozwoliło im stać się jedną z największych potęg gospodarczych współczesnego świata. Także potęg militarnych. Z drugiej strony umiarkowane otwarcie się Chin na świat zewnętrzny (w wymiarze społecznym i kulturowym) doprowadziło do wielu antagonizmów w sferze społeczno-kulturowej. Nieprzystawalność rozprzestrzeniającej się wraz z globalizacją kultury zachodniej do tradycji chińskiego społeczeństwa, sprzyjała antagonizmom i znacznemu oporowi ze strony świadomych silnej tradycji Chińczyków wobec napływu nowych wzorów kulturowych. Jednak z biegiem lat Chiny coraz bardziej otwierały

się na zewnątrz. Społeczeństwo chińskie zmieniało się wyraźnie co zaniepokoiło władze, które teraz wprowadzają różne ograniczenia i nie są one wynikiem pandemii SARS-CoV-2. Chodzi m.in. o uderzenie władz chińskich w prywatne szkolnictwo, naukę języka angielskiego czy ograniczenie dzieciom dostępu do gier komputerowych. Żałuję, że Doktorantka tych ważnych i interesujących aspektów polityki wewnętrznej współczesnych Chin nie rozwinęła w dysertacji.

Czwarty rozdział rozprawy doktorskiej to założenia metodologiczne badań empirycznych zrealizowanych w ramach dysertacji przez mgr M. Moskal. Badania jakie zrealizowała Doktorantka wśród przedstawicieli mniejszości chińskiej w Polsce miały charakter ilościowy – ankieta internetowa (84 respondentów) – oraz jakościowy (5 wywiadów opartych na dyspozycjach). Autorka poświęca wiele uwagi – moim zdaniem nazbyt wiele – wyjaśnieniu zasadności łączenia w badaniach społecznych metod ilościowych i jakościowych jako uzupełniających się i ukazujących w konsekwencji pełny obraz rozwiązywanego problemu, a zasadniczy problem postawiony przez Doktorantkę – przypomnę - skłania się do próby określenia czynników wpływających na poziom asymilacji przedstawicieli mniejszości chińskiej zamieszkującej w Polsce. Mgr M. Moskal stworzyła listę czynników, które potencjalnie mają wpływ na zróżnicowaną asymilację Chińczyków w Polsce. W tym celu przypisała punkty poszczególnym odpowiedziom, które zostały umieszczone w ankiecie i dyspozycjach do wywiadów. Jak rozumiem liczba punktów uzyskanych przez konkretnego respondenta umieszcza go na skali poziomu asymilacji. Listę czynników, które w badaniu uwzględniła Doktorantka skonstruowała w oparciu o wybrane definicje rozumienia asymilacji m.in. Roberta E. Parka i Ernesta W. Burgessa. Badanie zostało oparte na kilku pytaniach badawczych.

Uczestniczący w badaniu respondenci pochodzili z diaspory chińskiej stąd mogli wybrać język ankiety oraz wywiadu (angielski, mandaryński, polski). Badania były realizowane przy wykorzystaniu platform i programów internetowych. Dobór próby w wywiadach to kula śniegowa. W przypadku wielkości próby to mieści się ona w dolnych granicach dopuszczalności metodologicznej. W poważnym stopniu wynika to z ograniczonej wielkości diaspory chińskiej w Polsce. W tym momencie można postawić kluczowe pytanie o zasadność wybranej przez Doktorantkę problematyki i ujęcie jej w ramy dysertacji doktorskiej? Czy podjęty problem nie jest zbyt marginalny, aby został przyjęty jako wiodący w rozprawie doktorskiej?

Powracając do metodologii należy jeszcze podkreślić, że badania zostały zrealizowane zgodnie z założeniami, chociaż pewne trudności wynikały z pandemii. Kończąc rozdział o

założeniach metodologicznych Autorka umieściła wzory ankiet (język angielski i mandaryński) oraz dyspozycje do wywiadu. Wzory te bardziej powinny zostać umieszczone w aneksie niż rozdziale dysertacji. W odniesieniu do ankiety to zawiera ona zarówno pytania o cechy społeczno-demograficzne respondenta, jak i prowadzące do określenia poziomu asymilacji zgodnie z przyjętymi przez Doktorantkę założeniami.

Piąty rozdział pracy to prezentacja i analiza uzyskanych w badaniach danych empirycznych. Prezentacja została podzielona na dwie odsłony – pierwsza to wyniki badań ilościowych, a druga jakościowych. Zasadniczy cel pracy, czyli wskazanie poziomu asymilacji mniejszości chińskiej w Polsce został przedstawiony przy użyciu tej samej metody, czyli przydzielenia punktów do poszczególnych odpowiedzi i opracowanie korelacji przy użyciu współczynnika korelacji liniowej Pearsona. Doktorantka wyliczyła przeciętną wartość dla obydwu metod badań. Wartość Pearsona poniżej średniej oznacza słabą lub średnią korelację a powyżej silną lub bardzo silną. Takie zestawienie odniosła Autorka to każdego pytania zarówno ankiety, jak i dyspozycji zastosowanych w wywiadach. Zadaniem badań ilościowych (84 respondentów) było nakreślenie ogólnego obrazu adaptacji mniejszości chińskiej do życia w Polsce. Wywiady (5) były już bardziej pogłębione i prowadziły do uchwycenia także atmosfery towarzyszącej przyjazdowi i życiu Chińczyków w Polsce. Trudno tutaj omawiać każde zanalizowane pytanie i odpowiedzi, które w czytelny sposób zaprezentowała Doktorantka. Pozwolę sobie wyłącznie na kilka spostrzeżeń. Po lekturze wyników badań wydały mi się one dość oczywiste. Najwyższy poziom asymilacji został odnotowany wśród tych przedstawicieli diaspory chińskiej, którzy za partnerów życiowych mieli Polkę lub Polaka. Podobna zależność – chociaż w mniejszym stopniu – jest zauważalna w przypadku posiadania polskich przyjaciół, współpracowników, długości zamieszkiwania w Polsce i planów na przyszłość oraz znajomości języka polskiego. Jeśli w tych kontekstach przeważała „Polska” to siła asymilacji rosła. Jeśli natomiast kontakt z polsnością – w szerokim tego słowa znaczeniu – był ograniczony bądź słaby to poziom asymilacji także był słaby. Najniższą siłę korelacji odnotowano wobec cech społeczno-demograficznych respondentów. W odniesieniu do badań jakościowych Autorka umieściła w dysertacji również wybrane fragmenty wywiadów, które dobrze obrazują proces włączania się przedstawicieli diaspory chińskiej w codzienność Polski i Polaków. Chodzi m.in. o świętowanie Bożego Narodzenia (nawet jeśli respondent był ateistą lub innego niż katolickie wyznanie). Powtarza się również sięganie do tradycyjnej kuchni polskiej. Ta różnorodność w zatapianiu się w kulturę i tradycję Polski jest także zależna od statusu zawodowego i edukacyjnego. Ważnym czynnikiem integracji czy asymilacji jest znajomość języka polskiego

i częstość posługiwania się nim. Nie wszyscy badani znają polski. Wówczas komunikują się po angielsku, ale to stanowi istotną barierę w procesie asymilacji.

W obszernym zakończeniu Doktoranta sięga do najważniejszych fragmentów rozprawy. Przypomina m.in. zasadnicze terminy oraz model asymilacji M. Gordona, do którego próbuje wkomponować własne wyniki badań. To istotny element pracy socjologicznej, kiedy pewne założenia teoretyczne zostają zastosowane do wyjaśnienia uzyskanych w badaniach wyników. Żałuję tylko, że ten element dysertacji nie został dogłębniej zanalizowany i zaprezentowany. Według mnie wskazanym byłoby bardziej szerokie pokazanie małżeństw mieszanych (polsko-chińskich), które są najbardziej ważne i znaczące w osiągnięciu silnej korelacji względem poziomu asymilacji. Wprawdzie to wyłącznie potwierdzenie modelu Gordona, ale istotne przede wszystkim ze względu na badaną grupę, której dystans kulturowy jest duży względem kultury społeczeństwa przyjmującego.

Dysertację kończy spis tabel i wykresów oraz literatura przedmiotu. Lektura dysertacji skłania mnie ponadto do kilku uwag ogólnych: na stronach 66 i 114 zostało napisane zdanie w języku polskim (pogrubioną czcionką), które jest zupełnie niezrozumiałe i nie powinno się znaleźć w treści dysertacji. Ponadto, w kilku miejscach są puste strony (szczególnie w rozdziale piątym), ale ponumerowane i z opisem grafiki, która powinna – jak mniemam – zostać we wskazanym miejscu zamieszczona.

Odnosząc się holistycznie do pracy, to jest to w sumie poprawnie napisana dysertacja, chociaż nie pozbawiona błędów, nasuwających się uwag i braków. Wskazałam je w treści niniejszej recenzji, podkreślając przede wszystkim zauważalne luki w części teoretycznej.

W konkluzji, po analizie zalet rozprawy i usterek, stwierdzam, że praca doktorska Moniki Moskał spełnia wymogi ustawowe (Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki wraz z późniejszymi zmianami). Wnoszę zatem o dopuszczenie Kandydatki do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Katowice – Warszawa, wrzesień 2022

W P Ł Y N Ę Ł O

dnia 08.09.2022

**Wydział Nauk Społecznych
Samodzielny referent**

Uc. Natalia Niedźwiedz